

М.-Л.А. Чена

СУЧАСНІ ФОРМИ РОДИННОГО НАСИЛЬСТВА НА РАННІХ ЕТАПАХ ОНТОГЕНЕЗУ

Однією з форм родинного насильства, що практикується сучасним розлученим подружжям, є використання дітей задля досягнення економічних, соціальних, психологічних переваг над „віртуальним противником”, нехтуючи психічним здоров'ям власних дітей. Простежено зародження родинного насильства на прикладі судових консультативних висновків психолога.

Ключові слова: *родинне насильство, судовий консультативний висновок психолога, ранній онтогенез*

За часів „розвинутого соціалізму” набув поширення тип чоловіків, які втікали від дружин та дітей, кидали насиджені місця, ховалися у далеких сибірських регіонах, аби не надавати економічної та психологічної допомоги своїм кривним. Не маємо найменшого сумніву, що цей тип чоловіків процвітає і в нових капіталістичних умовах, маючи для схованок від нащадків практично увесь світ. У пропонованій статті маємо на меті привернути увагу до іншої когорти чоловіків – це ті, що кидаючи свої сім'ї не залишають їх поза своєю увагою, коли діти мають виконувати роль охоронців набутих статків, знаряддям психологічного тиску чи насильства.

Для початку розглянемо два характерних випадки з нашої практики.

Випадок 1. На підставі звернення адвоката Київської міської колегії адвокатів Ш.Т.А. (свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю № Х) нами було здійснено психологічне дослідження за позовом С.В. В-нка до Н.В. В-ко про усунення перешкод у спілкуванні з дітьми та у їх вихованні.

Перед психологом поставили наступні запитання:

– Яким чином може вплинути на психофізичний розвиток дітей, В.М. С. (8 років) та В.П.С. (3 роки), визначений розпорядженням П-кої районної у м. Києві державної адміністрації порядок та спосіб участі батька у вихованні дітей, при якому діти повинні будуть почергово по одному тижню проживати у батька та у матері, якщо між батьками встановились стійкі неприязні відносини?

– Чи прийнятний та доцільний такий спосіб участі батьків у вихованні дітей з точки зору психології та педагогіки?

При підготовці висновку було досліджено відповідні психологічні та юридичні джерела, копії позовної заяви С.В. В. від 21.09.2009 року, розпорядження П-кої РДА, тексти актів П-кого РЦСССДМ, тексти телеграм від С.В.В. на 33 аркушах.

Обставини справи. Між С.В. В-ком та Н.В. В-ко у вересні 2006 року було укладено шлюб. Відповідно до рішення П-кого районного суду м. Києва 07.07.2007 року В-ком С.В. була усиновлена донька В-ко Н.В. від першого шлюбу М. 7 листопада 2006 року у шлюбі В-ка С.В. та В-ко Н.В. народилася

спільна донька В.П.С. У вересні 2008 року шлюб було розірвано у судовому порядку.

У липні 2009 року було видане рішення № Н П-кої районної у м. Києві державної адміністрації про визначення способів участі В-ка С.В. у вихованні дітей В.П.С. та В.С., згідно з яким перший та третій тиждень кожного місяця діти проводять з батьком.

Мати дітей, В-нка Н.В., відмовляється виконувати вказане рішення аргументуючи свої дії тим, що таким чином порушується принцип Декларації прав дитини, згідно якого малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю.

У відповідності з статтею 6 «Закону про адвокатуру» психолог-експерт має на запит адвоката надати висновок фахівця, але зважаючи на те, що досліджуваними є малолітні діти, на дослідження яких має бути наданий дозвіл обох батьків, ми змушені були обмежитися психологічною консультацією [1]. Нагадаємо, що сучасна експертологія розрізняє три види психологічної допомоги юридичній практиці: психологічну консультацію, дослідження фахівця, експертне дослідження. Психологічне консультування, на відміну від дослідження фахівця та експертного дослідження не передбачає в обов'язковому порядку психологічних досліджень (інтенсивних чи екстенсивних), ґрунтуючись на спеціальних психологічних фахових знаннях загальних закономірностей розвитку дитини [2].

1. Відповідаючи на перше запитання «Яким чином може вплинути на психофізичний розвиток дітей, В-ко М.С. (8 років) та В-ко П.С. (3 роки), визначений розпорядженням П-кої районної у м. Києві державної адміністрації порядок та спосіб участі батька у вихованні дітей, при якому діти повинні будуть по чергово по одному тижню проживати у батька та у матері, якщо між батьками встановились стійкі неприязні відносини?» ми констатували наступне: сучасні наукові психологічні та юридичні джерела не містять даних про застосування такого часового режиму по чергового виховання малолітніх дітей батьками. Більше того, закономірності психічного розвитку дитини в ранній юності, протікання психічних процесів і станів до настання дорослості, категорично не допускають створення такого стресового режиму для дітей. Якщо батьки дітей згодні на проведення тривалого спостереження за психофізіологічним станом В.М.С. (8 років) та В.П.С. (3 роки) в момент передавання їх від одного з батьків до іншого, тобто погодяться на проведення експерименту над їхніми дітьми, тільки тоді можна буде дати об'єктивну відповідь на поставлене запитання.

2. Відповідаючи на друге запитання «Чи прийнятний та доцільний такий спосіб участі батьків у вихованні дітей з точки зору психології та педагогіки?» можемо запропонувати органам опіки та батькам (використовуючи принцип доведення до абсурду) поміркувати над іншими графіками передачі дітей: через день, через місяць, рік (при бажанні можна продовжити ряд у той чи інший бік).

Загальний висновок. На основі аналізу доступних нам наукових джерел ми не можемо підтвердити моральність та наукову доцільність визначеного Органом опіки та піклування способу участі С.В.В. у вихованні дітей, В.М.С. (8

років) та В.П.С. (3 роки), при якому діти повинні будуть почергово по одному тижню проживати у батька та у матері, якщо між батьками встановились стійкі неприязні відносини.

Випадок 2. На підставі запиту адвоката В.В. Л-ко стосовно проведення дослідження щодо встановлення особливостей розвитку, психологічного (психічного), емоційного стану, стресостійкості дворічної дитини, Л.Г.К., та надання відповіді на наступні запитання:

1. Встановити чи є можливим та доцільним спілкування дитини з батьком, який проживає окремо, за відсутності матері протягом всього дня з 10 до 19 години, при тому, що батько фактично вихованням дитини не займається, не має жодного досвіду та навичок піклування та утримання хлопчика, більше того, він використовує кожну нагоду зустрічі з колишньою дружиною для застосування до неї фізичного та психологічного насильства у присутності сина, що є психотравматичним для нього і чи можна вважати зазначену поведінку батька морально прийнятною і соціально схваленою у суспільстві?

2. Встановити, чи є такі розлучення дворічної дитини з матір'ю на цілий день стресовою ситуацією для дитини і як така ситуація може відобразитися на розвитку, психологічному (психічному), емоційному стані та стресостійкості дворічної дитини, Л.Г.К.

3. З якого віку є можливим і доцільним спілкування дитини з особами, з якими вона постійно не проживає і не спілкується без присутності матері і які формують у дитини відносно останньої негативні настановлення?

На основі аналізу обставин справи, запиту, беручи до уваги положення фахової наукової та науково-методичної літератури з проблем психологічної експертизи, вікової та педагогічної психології було здійснено всебічне вивчення інформації у справі і прийнято рішення про те, що заявнику може бути надано висновок, який ґрунтується на спеціальних фахових наукових джерелах і не передбачає експериментального дослідження, що ніяким чином не применшує його юридичної сили.

Із наданих матеріалів судової справи відомо, що В.В.Л. утримує та належним чином піклується про здоров'я сина, його фізичний, духовний, моральний та емоційний розвиток. Вона ніколи не заперечувала та не заперечує проти спілкування сина Г. з його батьком – Л.К.В., але вона категорично проти того, щоб колишній чоловік під приводом спілкування з сином, влаштовував сварки та з'ясування відносин з нею в агресивній манері із застосуванням ненормативної лексики, з побиттям її у присутності дитини. В.В.Л. стверджує, що відповідач при дитині провокує сварки, бійки, погрожує фізичною розправою родичам і друзям відповідачки, що суперечить загальносуспільним принципам виховання дитини.

Аналізуючи поведінку К.В.Л. за наданими юридичними та судовими документами (зустрічна позовна заява про встановлення порядку участі у вихованні дитини та усунення перешкод у здійсненні виховання дитини; заперечення на позовну заяву про стягнення аліментів на дитину; копій телеграм; постанова Г-го РУ ГУМВС України в місті Києві про відмову в порушенні кримінальної справи від 25.06.2011 року; копію довідки педіатра;

копію актів судово-медичного дослідження, приймаючи до уваги всебічне вивчення інформації у справі та дані наукових психологічних джерел зроблено наступні **висновки**:

1. Встановлено недоцільність та шкідливість спілкування дитини з батьком та іншими особами, які проживають окремо, які постійно з дитиною не проживають та не спілкуються, за відсутності матері протягом всього дня з 10 до 19 години, що є психотравматичним для дворічної дитини, психічному здоров'ю якої завдається шкода стресовими ситуаціями. Спілкування дитини такого віку з батьком, який мешкає окремо, та інших осіб, які з дитиною постійно не проживають та не спілкуються буде менш травматичним в психологічному (психічному), емоційному стані для дитини за умови присутності матері чи особи з якою дитина постійно проживає та спілкується.

Стосовно наступних запитань (2 та 3): Розлучення дворічної дитини з матір'ю на цілий день є дуже стресогенною ситуацією для дитини і це може негативно відобразитися на загальному розвитку, її психологічному (психічному) стані та стресостійкості дворічної дитини та дитини дошкільного віку в цілому. Спілкування дитини з батьком та особами, з якими вона постійно не проживає і не спілкується є можливим і доцільним в тільки у присутності матері. Без її присутності таке спілкування як таке, що формує у дитини сторонніми особами відносно останньої негативні настановлення вважасмо недоцільними. Спілкування дитини та осіб з якими вона постійно не проживає і не спілкується без присутності матері не доцільне в такому віці і як правило можливе не раніш ніж з 7 річного віку з урахуванням особливостей розвитку та стану кожної окремої дитини. З батьком доцільно провести комплекс соціально-психологічних заходів, що сформують у останнього відразу до застосування гендерного насильства. Тільки тоді, контакти батька з дитиною будуть бажаними і корисними для всіх.

Дійсно, виховання пов'язане, насамперед, із передачею підростаючому поколінню норм соціальної поведінки. З усім складним світом навколишнього середовища дитина вступає у безліч взаємин, які незмінно розвиваються, ускладнюються завдяки фізичному і моральному зростанню самої особистості. Важливу роль у цьому процесі відіграють батьки, на яких лежить відповідальний громадянський обов'язок: виховувати нове покоління громадян-патріотів, особистостей духовно багатих, психологічно й практично готових віддавати всі свої сили і талант служінню своєму народові, Батьківщині. Приклад батьків є тим першим соціальним досвідом, який засвоюють діти протягом свого життя. Це спілкування специфічне, неповторне, бо воно будується на почутті любові, прихильності батьків до дітей і навпаки. Батьки впливають при цьому на них усіма гранями своєї особистості: зовнішністю, поглядами, інтересами, ставленням до праці та до навколишніх. Слід зазначити, що вплив батьківського прикладу посилюється, як правило, загальною атмосферою стосунків, які будуються на основі суспільної свідомості і загального стилю поведінки батьків й категорично не допускають найменших проявів насильства та агресії.

Насильство – це негативне явище, яке призводить до порушення прав і

гідності людини. Проти жодної людини не повинно чинитися ні фізичне, ні психологічне, ні будь-яке інше насильство – ні на вулиці, ні в громадських місцях, ні вдома. У демократичному суспільстві повинен бути забезпечений захист всіх громадян від будь-яких порушень основних прав людини, включаючи і захист від насильства в середовищі рідних.

Насильство в родині – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування тиску одного члена родини по відношенню до іншого члена родини, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена родини як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Фізичне насильство в родині – умисне нанесення одним членом родини іншому члену родини побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до тимчасового розладу здоров'я постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності. Часто фізичне насильство визначають, наводячи перелік дій, які розглядають як такий тип насильства.

Психологічне насильство в родині – насильство, пов'язане з дією одного члена родини на психіку іншого члена родини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю. Воно має такі прояви: використання лайливих слів, крику, образи, принизливих дій, які спричиняють шкоду самооцінці партнера; вияв брутальності відносно родичів, друзів партнера, їх образи з метою принизити партнера; спричинення шкоди домашнім тваринам, особистим речам партнера – з метою помсти або залякування; брутальна критика партнера, звинувачування його у всіх проблемах; обмеження свободи дій і пересувань, спілкування партнера; крайні вияви ревності. Значне місце у психологічному насильстві займають погрози: фізичного насильства, спричинення економічної шкоди або позбавлення фінансової підтримки, розлучення або фізичної невірності, руйнування сім'ї, аж до погрози самогубства.

У психологічному насильстві можна виокремити вербальне та емоційне насильство. Вербальне (словесне) чиниться у разі критики й докорів буквально за кожний вчинок, брутальних лайок. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів – дати жертві відчуття себе приниженою або тримати її в атмосфері страху за допомогою міміки, пози, поглядів, інтонацій.

Жертва насильства в родині – член родини, який постраждав, чи страждає, від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена родини.

Поняття "домашнє насильство" поки що не є розповсюдженим в юридичній літературі. Разом з цим є поняття "правопорушення на побутовому ґрунті". Важливо усвідомити співвідношення цих понять.

Правопорушення на побутовому ґрунті – це правопорушення, які скоюються внаслідок неприязних стосунків, що виникли в результаті спільного проживання або родинних контактів. Ці правопорушення мають насильниць-

кий характер, але не обов'язково між членами однієї сім'ї. З іншого боку, не кожний акт домашнього насильства є правопорушенням, але кожний акт домашнього насильства, який є правопорушенням, в той же час є правопорушенням на побутовому ґрунті.

Насильство – це вчинки, які люди здійснюють умисно з метою підкорення іншої людини своїй волі. Насильницькі дії спричиняють шкоду (фізичну, психологічну, матеріальну тощо) іншій особі; порушують права і свободи особи. Той, хто чинить насильство, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), що унеможлиблює ефективний самозахист жертви насильства. Насильство тісно пов'язано з агресією.

Важливо підкреслити, що особа, яка чинить насильство, відрізняється від того, хто чинить правомірний примус, тим, що її дії не санкціоновані законами, нормативними актами, інструкціями тощо. Ця особа не уповноважена якимись державними органами на ці дії, а робить це з власної ініціативи з метою досягнення певних лише власних цілей. Звичайно, найголовнішою з таких цілей є встановлення домінування, контролю над поведінкою іншої особи.

Часто насильство є не окремим актом, а тривалим процесом, при якому складається специфічна система стосунків між насильником і жертвою насильства. Так відбувається, як правило, тоді, коли насильник і жертва є членами одної родини, одного колективу, формального або неформального. В цьому випадку насильство має певні типові риси.

Передумовою насильства є агресія. Агресія (від латинського "agressio" – напад, приступ) – це мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві, спричиняє їм фізичну та психологічну (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості тощо) шкоду. Агресивність – це властивість особистості, що виражається в готовності до агресії. Якщо агресія – це дія, то агресивність – готовність до вчинення таких дій.

Існують такі основні причини агресії:

- соціально-психологічні: фрустрація, вербальний і фізичний напад, кепкування, підбурювання тощо;
- індивідуально-психологічні: особистісні риси, настанови й переконання, гендерні упередження, особливості самооцінки тощо;
- біологічні: генетичні фактори, гормональна регуляція, хімічний склад крові тощо;
- впливи зовнішнього середовища: жара, шум, тіснота, забруднене повітря тощо.

Значну роль у прояві агресивних реакцій відіграють індивідуальні особливості людини. Серед "нормальних" особистостей більш агресивними є люди дратівливі, з упередженою атрибуцією ворожості, зі зниженим або підвищеним самоконтролем. Їм притаманні такі індивідуальні особливості: напористість, схильність до суперництва, бажання перегнати інших, нетерпіння, високий рівень ворожості. Ці люди більшою мірою, ніж інші, схильні до захворювань серцево-судинної системи.

Висновки. Однією з форм родинного насильства, що практикується

сучасним розлученням подружжям, є використання дітей задля досягнення економічних, соціальних, психологічних переваг над „віртуальним противником”, нехтуючи психічним здоров'ям власних дітей.

1. Не може бути підтверджена моральність та наукова доцільність визначеного Органом опіки та піклування способу участі батька у вихованні неповнолітніх дітей, при якому діти повинні будуть почергово по одному тижню проживати у батька та у матері, якщо між батьками встановились стійкі неприязні відносини.

2. Встановлено недоцільність та шкідливість спілкування дитини з батьком та іншими особами, які проживають окремо, за відсутності матері протягом всього дня з 10 до 19 години, що є психотравматичним для дворічної дитини, завдає шкоди її психічному здоров'ю. Спілкування дитини такого віку з батьком, який мешкає окремо, та інших осіб, які з дитиною постійно не проживають та не спілкуються буде менш травматичним за умови присутності матері чи особи з якою дитина постійно проживає та спілкується.

3. Спілкування дитини та осіб з якими вона постійно не проживає і не спілкується без присутності матері не доцільне в такому віці і, як правило, можливе не раніш ніж з 7 річного віку з урахуванням особливостей розвитку та стану кожної окремої дитини. З батьком, що практикує різні форми насильства, доцільно провести комплекс соціально-психологічних заходів, які сформулюють у останнього відразу до застосування гендерного насильства. Тільки тоді, контакти батька з дитиною будуть бажаними і корисними для всіх.

Література

1. Чепя М.-Л.А. Формальні критерії доказовості висновку судово-психологічної експертизи / Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. – К.: 2004, Т. VI, вип. 3. – С. 387 – 390.

2. Чепя М.-Л.А. Методика проведення психологічної експертизи. Навчально-методичний комплекс. – К.: Київський міжнародний університет, 2004. – 32 с.

3. Формування психолого-фізіологічної стійкості, профілактика стресів, розумових, емоційних та інших перевантажень обдарованих дітей і молоді, виховання у них патріотизму й громадської позиції у процесі навчання і виховання. Науково-методичні рекомендації. – К.: Міністерство охорони здоров'я, 2004. – 158 с.

О.М. Чуйко

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ

В статті проаналізовано феномен професійної мобільності фахівця. Автор виокремлює психологічні механізми вияву професійної мобільності